

ДВА ЭПІЗОДЫ З МАЛАВЯДОМАЙ ГІСТОРЫІ “ПІНСКІХ” ВОБРАЗАЎ ЯК НЕЧАКАНЫ ДОКАЗ СУСВЕТНАЙ СЛАВЫ ГОРАДУ НА ПІНЕ

*Алесь Белы
Мінск, Беларусь*

У артыкуле распавядаецца пра адлюстраванне ў сусветным мастацтве вобразу беларускага горада Пінска на прыкладзе оперы Рыхарда Махаўпта “Пінская гаспадыня” і дзіцячага коміксу “Гэта здарылася ў Пінску”.

Ключавыя словы: *Пінск, мастацтва, сусветная культура, Пінская гаспадыня, комікс, Рыхард Махаўп*

Гісторыю ніводнага гораду або рэгіёну немагчыма зразумець, не вывучыўшы гісторыю адлюстравання ягонага вобразу ў свядомасці іншаземцаў – тых, якія мелі магчымасць яго наведаць і скласці ўласныя ўражанні відавочца, або тых хто ствараў свае ўражанні з пераказаў іншых або прачытанага, дадаючы істотную долю ўяўлення. Часам такія вобразы радыкальна разыходзяцца з рэчаіснасцю, але часам гэтыя фантастычныя вобразы нават уплываюць на саму рэчаіснасць, прымушаючы яе трохі змяніцца, ствараючы пэўны кампраміс з фантазіяй. Пінск дзякуючы ягонаму статусу нефармальнай сталіцы Палесся, з навакольнымі неабсяжнымі балотамі, і з людзьмі, якія вядуць ледзь не першабытнае жыццё, карыстаючыся недаступнымі выхаванцам цывілізацыі дарункамі дзікай прыроды - здаўна прыцягваў увагу еўрапейскіх творцаў у розных галінах. Напрыклад, у вершы польскага паэта Яна Анджэя Морштына “Рэкі Рэчы Паспалітай” (сярэдзіна XVII ст.), у якім згадваецца, сярод іншых, і “Прыпяць, што ад Пінска сухіх уюноў вывозіць”. Але людзі, што жылі далей на захад, як правіла, не мелі нагоды наведаць горад асабіста, і таму стваралі ў сваім уяўленні і ў публічнай творчасці арыгінальныя вобразы пінскай рэчаіснасці. Спынімся на двух эпізодах з гэтай невядомай гісторыі, якія заслугоўваюць таго, каб стаць вядомымі і на сваёй “прападзіме” і стаць своеасаблівай часткай гарадской міфалогіі. Гутарка пойдзе пра камічную оперу Рыхард Махаўпта “Пінская гаспадыня” (Вена-Дрэздэн, 1937-38) і пра дзіцячы комікс “Гэта здарылася ў Пінску” (Нью-Ёрк, 1983).

“Пінская гаспадыня”

Рыхард Махаўпт (Richard Mohaupt) нарадзіўся ў Брэслаў, сучасным Уроцлаве, 14 верасня 1904. На момант прыходу нацыстаў да ўлады лічыўся вельмі перспектыўным піяністам-выканаўцам і кампазітарам, у прыватнасці, шмат пісаў для кіно і тэатра. Як аўтар музыкі да тэатральных паст ановак, ён супрацоўнічаў з такімі аўтарамі-камуністамі як Курт Вайль, Ханс Айслер і нават з самім Бертольдам Брэхтам. Гэта, відавочна, стварала яму імідж прыхільніка камуністаў і кампраметавала ў вачах новай улады. У дадатак ягоная жонка, скрыпачка Роза Готліб (Rosa Gottlieb) была яўрэйкай, народжанай у былой Расійскай імперыі. У 1931 г. яны разам здзейснілі паспяховы канцэртны тур па СССР і азіяцкіх краінах, пасля чаго ў 1932 г. аселі ў Берліне.

У 1934 г. сябры дапамаглі яму ўладкавацца на працу ў славутае берлінскае кабарэ Scala як піяністу і аранжыроўшчыку – сціпую для ягонага ўзроўню, але адносна прыстойную. Гэтая ўстанова была заснаваная ў 1920 г. на паях 9 багатымі яўрэйскімі бізнэсменамі і была адным з галоўных цэнтраў джазавай культуры ў Германіі – якая рэзка крытыкавалася нацыстамі як “упадніцкая” і неадпаведная нацыянальнаму духу. “Расава непаўнавартасныя” ўладальнікі кабарэ, як і выканаўцы, былі вельмі хутка выціснутыя з гэтай установы, над рэпертуарнай палітыкай быў усталяваны жорсткі кантроль, за якім стала сачыць асабіста Гёббельс. Амаль адразу пасля ўладкавання ў Scala Махаўпт зрабіўся

мішэнню для нападак нацысцкага актывіста Зігфрыда Мухава (Siegfried Muchow), заснавальніка мясцовай ячэйкі нацысцкага прафсаюза, які стала сачыў за ўсімі “падазронымі” актыўнасцямі ў кабарэ і нястомна пісаў даносы на калег у розныя нацысцкія ўстановы. Да 1936 г. яму ўдалося набіраць дастаткова сведчанняў калегаў пра крытычныя стаўленне Махаўпта да нацысцкай палітыкі, пры тым неарыйская жонка, як і рудыменты ранейшай рэпертуарнай палітыкі кабарэ, г.зн. выкананне твораў расава чужынскіх кампазітараў, як напрыклад “Рапсодыі ў блакітным” Дж. Гершвіна – дадаткова абцяжарвалі ягоную меркаваную віну. Махаўпта неаднаразова выклікалі для тлумачэнняў у Reichsmusikkammer (RMK), і ў гестапа на яго было заведзена дасье.

Аднак першыя 3 гады нацысцкай дыктатуры кар’ера Махаўпта па інэрцыі яшчэ ішла досыць паспяхова. Ён супрацоўнічаў з кінастудыяй UFA, у 1936 г. напісаў музыку да балету Die Gaunerstreiche der Courasche (верагодна – “Выхадкі матулі Кураш”), які з поспехам паставілі да Берлінскай Алімпіады 1936 г. Нават калі ён стала трапіў у поле зроку нацысцкіх спецслужбаў і ідэёлагаў, у кампазітара заставаліся сімпатыкі сярод перакананых нацыстаў. Калі ў траўні 1937 г. яго выключылі з RMK, ён працягваў супрацоўніцтва з кабарэ Scala пад псеўданімам. У гэты ж час ён піша камічную оперу ў 3-х актах Die Wirtin von Pinsk – “Пінская гаспадыня” (магчымы і пераклад “карчмарка”), якая праз выключэнне з RMK не магла быць апублікаваная ў Германіі, і таму выйшла ў 1937 г. у яшчэ непадкантрольнай нацыстам Вене.

Неверагодна, але нейкім чынам яму ўдалося нават дамовіцца пра яе пастаноўку. Прэм’ера оперы адбылася 10 лютага 1938 г. у Дрэздэнскім тэатры Semperoper. (Хранаметраж – 135 хв.) Дырыжыраваў сам Карл Бём (Karl Böhm), улюбёнец нацыстаў і сам перакананы нацыст – верагодна, ягоная асабістая сімпатыя да кампазітарскага таленту Махаўпта і зрабіла пастаноўку магчымай. Аднак адразу па прэм’еры выйшла разгромная рэцэнзія ў гёбельсаўскай газеце Der Angriff (“Атака”), прычым галоўным пунктам абвінавачванняў выступала нацыянальнасць жонкі кампазітара, а большасць астатніх меркаваных заканаў ў музыцы і сюжэце “Гаспадыні” – выводзіліся з гэтай першаасновы. У дадатак аўтар не быў сябрам RMK. Адбылася, здаецца, толькі яшчэ адна пастаноўка апроч прэм’еры, і оперу забаранілі. У 1943 г. яе яшчэ ставілі ў нейтральнай Швайцарыі.

Quelle: Deutsche Fotothek

Малюнак 1. Выгляд будынку Semperoper, дзе адбылася прэм’ера “Пінскай гаспадыні” у ліпені 1945 г.

Малюнак 2. Дырыжор прэм'ернай пастаноўкі Карл Бём

Сюжэт оперы ўяўляе з сябе адаптацыю славутай “Тракіршчыцы” (або “Мірандаліны”) Карла Гальдоні, якая зазнала безліч пераўвасабленняў у тэатры і кінематографе самых розных краін свету. Аўтарам лібрэта выступіў Курт Науэ (Kurt Naue), пра якога сёння мала што вядома.

Падзеі адбываюцца ў пэўнай пінскай карчме або заезным двары ў кастрычніку 1812 г. падчас адступлення напалеонаўскіх войскаў. У гаспадыню двара Любку (Lubka, меца-сапрапа), якая спрытна маніпулюе мужчынамі, як і яе першаўзор Мірандаліна, закахаўся напалеонаўскі генерал граф Катэль (General Catel, бас). Але ў яго ёсць і сур'ёзныя супернікі, - у прыватнасці раўнівы памочнік гаспадыні Фёдар (тэнар), і іншыя афіцэры напалеонаўскіх войскаў – магчыма, у тым ліку і саксонскага, якое таксама прымала ўдзел у вайне супраць Расіі, панесла вельмі цяжкія страты, і падчас Лейпцыгскай бітвы 1812 г. перайшло на бок антынапалеонаўскай кааліцыі. Прынамсі, на такую думку наводзіць імя аднаго з галоўных герояў, прэтэндэнтаў на сардэчную схільнасць Любкі - генерал барон фон Ляйдэрсдорф (Baron v. Leidersdorff, барытон). Тады пастаноўка ў Дрэздэне мусіла б нагадваць саксонцам пра іх уласную гісторыю, хаця б і ў дэкарацыях уяўнага і ўмоўнага Пінска. Але пакуль што гэта толькі здагадкі аўтара дадзенага паведамлення, якія патрабуюць грунтоўнай праверкі. Любоўны трохкутнік сплятаецца з палітычнымі інтрыгамі – ў фінале оперы адзін з герояў аказваецца правадыром мясцовых партызанаў.

Невядома, чаму для падзеяў оперы была абраная менавіта такая незвычайная лакалізацыя – Пінск. У якасці адной з гіпотэз, можна прапанаваць паходжанне жонкі кампазітара не з Расійскай імперыі ўвогуле, а менавіта з Пінска (ці вакол іх), дзе да вайны існавала квітнеючая і вядомая далёка за межамі гораду габрэйская грамада, якая дала нямала сусветна вядомых дзеячоў у розных галінах. Тады такі выбар мусіў бы сведчыць пра вялікае каханне да жонкі, а ў вачах нацыстаў, сапраўды, выглядаў цынічнымі кпінамі з арыйскай расавай ідэялогіі, дарма што Пінск на той момант быў польскім горадам, а персанажы – мясцовыя ураджэнцы – насілі тыпова ўсходнеславянскія імёны.

Малюнак 3. Спявачка Марта Рохс – здаецца, першая выканаўца ролі Любкі

Для таго, каб высветліць сапраўдныя матывы і сэнсавыя канатацыі аўтара, патрэбнае падрабязнае вывучэнне як самой оперы, так і акалічнасцяў яе стварэння ды дэталю біяграфіі Рыхарда Махаўпта. Але можна меркаваць, што такая лакалізацыя, так ці інакш, абапіралася на пэўную ўстойлівую міфалагізаваную вядомасць Пінска, у тым ліку і ў тагачаснай Германіі, як сталіцы далёкага цяжкадаступнага балотнага краю, у якім лёгка ўявіць сабе любую неверагодную прыгодніцкую гісторыю. Дарэчы, ў тыя самыя гады польскія ўлады ініцыявалі правядзенне ў Пінску штогадовага Палескага кірмашу (1936-1939), які шырока рэкламаваўся па ўсёй міжваеннай Рэчы Паспалітай, і магчыма, за мяжой.

Як пісала музычны крытык Нэнсі Флітвуд у *Musical times*, ў оперы Махаўпта, апроч уласных арыгінальных музычных ідэй, прыкметны таксама ўплыў Штрауса і Стравінскага. На яе думку, выбар месца дзеяння – далёкі фантастычны Пінск у працэсе пераходу з-пад французскай улады да рускай – дае багацце магчымасцяў для ўяўлення і творчасці, і ў оперы даволі гарманічна спалучаюцца не толькі абяцаны самім жанрам камізм, але і трагізм і сентыментальнасць. Крытык адзначала нешараговую разнастайнасць музычных нумароў, сярод якіх апроч звычайных арыў, дуэтаў, трыа і квартэтаў знайшлі сваё месца нават джыга і пасакаля. Зрэшты, бракуе яскравай арыі галоўнай гераіні. Як ні дзіўна, але паспелі выйсці некаторыя станоўчыя рэцэнзіі і ў самой Германіі – зразумела, што да таго моманту як твор быў адназначна асуджаны як праява “музычнага бальшавізма” і забаронены. Доктар Герман Вандэршэк (Herman Wanderscheck) у *Film-Kurier* – магчыма, добры знаёмы Махаўпта па кінаіндустрыі – пахваліў оперу за адсутнасць пафасу, стэрэатыпнай сентыментальнасці і назваў яе ўзорам, які паказвае кірунак для развіцця тагачаснай музычнай творчасці ў гэтай галіне. На яго думку, ў “Гаспадыні” выдатна перададзена атмасфера ўсходняй Еўропы, асабліва атмасфера народнага свята ў 3-м акце. Узнікаюць пытанні, наколькі адэкватна і сам аўтар і рэцэнзент уяўлялі сабе рэаліі Усходняй Еўропы? Зрэшты, нагадаем, што Махаўпт меў у якасці нефармальнага кансультанта ў гэтай галіне жонку Розу. Таксама цікава, ці згаданы фэст у 3-м акце не быў уведзены ў сюжэт пад уплывам хвалі вядомасці Палескіх кірмашоў?

Малюнак 4. Водная частка Палескіх кірмашоў на Піне

У лютым 1939 г. Махаўпту, на той момант абкладзенаму як звер, з усіх бакоў, разам з жонкай Розай удалося праз Брэмерхафен уцячы ў Нью-Ёрк. Можна лёгка ўявіць сабе, што чакала б іх у Германіі, калі б яны яшчэ хоць троху прамарудзілі. У Амерыцы ён хутка заваяваў сабе высокую рэпутацыю, пісаў і балеты, і сімфанічныя творы, якія ў пасляваенныя гады шырока выконваліся і ў ЗША і ў нямецкамоўных краінах, а таксама шмат займаўся дзіцячымі музычна-адукацыйнымі праектамі – гэтыя ягоныя творы і аранжыроўкі асабліва распаўсюджаныя сёння ў Інтэрнэце. Хочацца адзначыць адзін з твораў таго часу, у якім ён да грамадскай пазіцыі кампазітара: канцэрт для аркестра “паводле чырвонаармейскіх тэмаў” – сусветная прэм’ера адбылася ў Нью-Ёрку ў 1943 г., у пераломны момант вайны. Надалей ягоная кар’ера кампазітара ўвесь час ішла ў гору. У 1955 г., пераехаўшы ў Аўстрыю, адкуль толькі што вывелі савецкія войскі, Махаўпт дапрацаваў “Пінскую Гаспадыню” і ў тым жа годзе яе паставіла Камічная опера ўсходняга Берліна (рэжысёр – віце-прэзідэнт Акадэміі мастацтваў Германскай дэмакратычнай рэспублікі Франц Андэрсан.) Пра гэтую музычную падзею пісала галоўная газета ГДР Neues Deutschland (19.01.1956). Відавочна, пастаноўцы паспрыяла даваенная рэпутацыя кампазітара як сябра СССР, ягоная вядомасць у левых колах, магчыма, нават асабістая рэкамендацыя Брэхта. У 1957 г. адбылася пастаноўка оперы і ў Бадэнскім дзяржаўным тэатры ў Карлсруэ.

Рыхард Махаўпт памёр 3 ліпеня 1957 у Райхенаў (Reichenau an der Rax) у Аўстрыі. “Пінская гаспадыня” дагэтуль лічыцца самым вядомым з ягоных твораў, але, здаецца, апошнія 60 гадоў яна больш не ставіцца на сцэне. У Беларусі гэты твор суцэльна невядомы, хаця аўтару паведамлення здаецца, што ідэя яе ўвасаблення на беларускай сцэне, магчыма, з дапрацоўкай лібрэта, была б выдатнай нагодай пашырыць актуальны оперны рэпертуар з беларускай тэматыкай і ўмацаваць культурныя сувязі Беларусі з Еўропай. Прытым у найлепшых традыцыях антынацызма і шматкультурнасці, закладзеных як у сюжэт оперы, так і з біяграфію яе аўтара.

“Гэта здарылася ў Пінску”

Дзіцячы комікс пад такой назвай “Гэта здарылася ў Пінску” (“It Happened in Pinsk”) вядомага на той момант нью-ёркскага дзіцячага аўтара Артура Ёрынкса (Arthur Yorinks) і ягонага зямляка-ілюстратара рыхарда Эгельскага (Richard Egelski) з’явіўся ў Нью-Ёрку ў 1983 г. і некалькі гадоў быў вельмі папулярным у ЗША і англамоўным свеце. Сюжэт комікса, відавочна, натхнёны апавесцю М.Гогаля “Нос”: у адзін не вельмі прыемны дзень пінскі прадавец абутку Ірв Ірвінг (якое характэрнае імя для пінчука!), які жыве з жонкай Ірмай у фэшэнебельным доме на Неўскім праспекце (прывітанне Гогалю, але ці з Пінска?), 19 сакавіка невядомага году за сняданнем ён раптам заўважае, што знікла... ягоная галава! Страта куды больш жахлівая, чым знікненне носу. Як цяпер выконваць штодзённыя абавязкі? А дагэтуль Ірв-пінчук, нягледзячы на забяспечанае буржуазнае жыццё і каханне жонкі, увесь час зайздросціў знаёмым, у кожнага з якіх было нешта такое, чаго не было ў Ірвінгаў. І вось нечаканая расплата! Клапатлівая Ірма знайшла, прынамсі, часовы выхад з непрыемнага становішча: уткнула мужу заміж галавы... падушку. У пошуках страты Ірв трапляе ў розныя забаўныя сітуацыі, розныя людзі прымаюць яго то за збеглага злачынцу, то за

Малюнак 5. Р.Махаўпт, Нью-Ёрк, 1954 г.

даўно зніклага далёкага сваяка – аж пакуль нарэшце галава не знаходзіцца пад шляпай на акне крамы капелюшоў. Хаця і здабыць яе адтуль таксама аказваецца нялёгкай задачай. Пасля гэтага, павучальна паведамляе комікс, Ірв ужо больш ніколі ні на што не скардзіўся.

Цяжка сказаць, ці меў хтосьці з творчага тандэму Ёрынкс-Эгельскі асабістыя – прамыя ці ўскосныя - сувязі з Пінскам, але, хутчэй за ўсё, іх разлік на асацыяцыі з горадам у будучай публіцы быў досыць падобным да разліку Махаўпта. І хто ж з адукаванай публікі, да дзятвы якой, відавочна, адрасаваная кніга, не чуў чагосьці пра далёкі Пінск, закінуты сярод бяскрайніх балотаў, у якім спрэс толькі і адбываюцца розныя фантастычныя гісторыі? Вельмі зручная “кропка” на карце для такіх маніпуляцый: усе чулі, але ніхто не бываў. Ну, а напоўніць пустое колца на карце канкрэтнымі асацыяцыямі – якраз і задача для творцаў. Што ж датычыць магчымага “прататыпу” галоўнага героя, дык на маю думку, ім мог быць Ірв (Ірвінг) Пінскі – вядомы адвакат з Канэктыкуту з досыць скандальнай рэпутацыяй, які з 1981 г. спецыялізуецца па справах, звязаных з патрабаваннем вялікіх кампенсаций за калецтва або іншую фізічную шкоду – хаця аўтары комікса наўрад ці ў гэтым калісьці прызнаюцца.

Малюнак 6. Вокладка першага выдання і малюнкi з кнігі

Можа быць, парадаксальна, але гэтыя з гісторыі з фантастычнай “пінскай мінуўшчыны” перагукаюцца з паведамленнем вядомага пісьменніка Юзэфа Ігнацыя Крашэўскага, які наведваў Пінск у сярэдзіне 1830-х гг. і стаў сведкам (каб не сказаць “ахвярай”) традыцыйнага розыгрышу, аб’ектамі якога амаль у абавязковым парадку рабіліся госці гораду. Ім быццам бы незнарок распавядалі пра гіганцкага ўюна, памерам з чалавека, які быццам бы жыве, прыкуты на ланцугу, пад адным з мастоў. Хтосьці выклікаўся паказаць “караля ўюноў” цікаўнаму госцю і доўга вадзіў па горадзе, распавядаючы цалкам сур’ёзна, што гігант вось-вось усплыве. Некаторыя так і заставаліся ў недасведчанасці, ці існуе велізарны ўюн у рэчаіснасці. Гэтую легенду ў нашы дні ўвасобіў у камяні скульптар Сяргей Жылевіч. Спачатку ён аздобіў свой прыватны сад скульптур у Баярах пад Пінскам некалькімі статуямі легендарнага ўюна. А ў жніўні 2014 г. ягоная гранітная скульптура нападзабытага сімвала Палесся з’явілася і ў самім Пінску, на ніжняй тэрасе гарадскога парка культуры, побач з сутокамі Піны і Прыпяці.

Мяркую, што і прыгажуня-Любка, і буркатун Ірв Ірвінг з падушкай заміж галавы, а магчыма, і іншыя невядомыя нам пакуль “пінчукі”, персанажы рэ-імпартаваных міфаў,

з цягам часу могуць зрабіцца такімі ж законнымі персанажамі гарадской міфалогіі, як і велізарны Кароль уюноў, дакрануцца да якога сёння можа кожны госць палескай сталіцы. Хочацца некалі ўбачыць іх увасобленымі ў помніках, у назвах кавярняў або іншых устаноў, на сувенірах, гарадскіх муралах і іншых носьбітах. Калісьці гэтыя вобразы былі народжаныя недаступнасцю Пінска для прадстаўнікоў еўрапейскай мадэрнай цывілізацыі, ягонаў безнадзейнай перыферыянасцю, але разам з тым – з гучнай, хаця і малаакрэсленай, славай гораду. Дык, бадай, было б справядліва, калі б з адкрыццём горада і краіны свету яны выкарысталі гэтыя “адбіткі ў крывым люстэрку” на сваё дабро.

1. Kater, M. *Different Drummers: Jazz in the Culture of Nazi Germany*/ Michael H. Kater. – Oxford university press, 1992.
2. Fleetwood, N. *Musical notes from abroad. Germany* // *Musical times*, April 1938 / Nancy Fleetwood [Электронный ресурс]. – Рэжым доступу - <https://www.jstor.org/stable/921371>. – Дата доступа: 15.10.2017.
3. Abendrot, W. *Zum Tode Richard Mohaupt* // *Die Zeit*, 11. Juli 1957. / Walter Abendrot.
4. Howell, A. *The influence of politics on German cultural life during the third Reich, with particular reference to opera* / Anna Howell [Электронный ресурс]. – [Durham e-Theses, Durham University](http://etheses.dur.ac.uk/7873/). Available online: <http://etheses.dur.ac.uk/7873/>. – Дата доступа: 28.11.2014.
5. Yorinks, A. *It Happened in Pinsk*. / Arthur Yorinks, [Richard Egielski \(Illustrator\)](#). – New York, 1983.
6. Janes, R. *Losing Our Heads: Beheadings in Literature and Culture* / Regina Janes. – New York University Press. NY, 2005.
7. Белы, А. Напаўзабыты сімвал Палесся // *Літвінская кухня* / Алесь Белы. – Выд. “Янушкевіч”, 2016 [Электронный ресурс]. – Рэжым доступу: https://kniharnia.by/catalog/dlya_doma_i_adpachynku/litvinskaya_kukhnya. – Дата доступа: 22.09.2017.